

אל המבקש

עלון חודשי להפצת תורת המוסר בדרכו של מרן הסבא מנובהרדוק צוק"ל

אלול תשפ"א

שנה ה' גיליון מס' 90

זיכוך החכמה

מכת"ק דמרן הס"ק מקלם צוקללה"ה

אחי! מאז אשר כבר החילותם מעט בלימוד הזה, למה לא תחוסו על עצמכם, להתקשר בדבר שיש תקוה לכה"פ להשכיל להטיב פעם אחת בשבוע, זמן אשר יורדי שאל מוכנים לשוב ביקוד יקוד אש אשו של גיהנם: "במוצש"ק יש כוח הממונה לומר ישובו רשעים לשאולה", לכה"פ אז הוא הזמן לעזוב חברת בני אדם העוסקים בתוהו ובדברי שחוק והתול, - אוי להם ואוי לשכנם! אז היא שעה מוכשרת לעסוק במוסר, בעבור זה ינצל הרבה מדינה של גיהנם לאחר מותו, כעניין: "רשעים אפילו על פתחו של גיהנם אינם חוזרין" (עירובין י"ט). - כי קודם מעריב הוא פתח גיהנם לרשעים ר"ל, והעוסק אז במוסר טוב לו.

בואו וראו כח המוסר ממעשה דר' מאיר ואלישע עוד שם, כאשר אגיד לכם, ואילו יתנו לב להבין זאת שונאי המוסר; והבלתי שונאים רק מתעצלים בלימוד המוסר, יתנו לב להבין זאת - אז השונאים יהפכו לאוהבים, והמתעצלים לא יתעצלו עוד.

איתא שם: "אלישע בן אבוי' חלה אמרין לי' לר"מ, רבך אלישע חולה, אזל לגבי', א"ל חזור בך! אמר, ועד כדין מקבלין? א"ל ר"מ הלא כתיב תשב אנוש עד דכא עד דכדוכה של נפש, באותה שעה בכה אלישע בן אבוי' ומת, והי' ר"מ שמח ואמר דומה שמתוך תשובה נסתלק רבי, וכיון שקברוהו באת האש לשרוף, באו ואמרו לר"מ, קבר רבך נשרף, יצא ופרש טליתו ואמר: 'ליני פה הלילה, בעוה"ז שכולו לילה, והי' בבוקר - בעולם שכולו טוב, אם יגאלך טוב יגאל - זה הקדוש ברוך הוא שנא' טוב ה' לכל - ואם לא יחפוץ לגאלך וגאלתיך אנכי חי ה' שכבי עד הבקר'. ודמכת לה, פי' האש שקטה ונחה". אנחנו רואים כמה מסר ר"מ נפשו על רבו להצילו מגיהנם, וכדומה שכתוב בתוס' בשם ירושלמי, שאלו לר"מ אם אביך להציל ורבך מי קודם? א"ל רבי קודם; כ"כ מסר נפשו על רבו לבל ישלוט בו אשו של גיהנם, וכאשר ראה שבכה ומת, אמר דומה שמתוך תשובה מת רבי ושמח ר"מ - הרי שבשעה קלה שאדם בוכה ומתחרט, הרי זה יכול להיות שניצול מדינה של גיהנם וזה נקרא "תשובה", כמו שאמר ר"מ, "דומה שמתוך תשובה מת רב", והרי בעליל כח המוסר שבפעם אחת שאדם לומד ובוכה ומתחרט נקראת תשובה!

ומעתה לא יפה אתם עושים ידידי, אשר אתם מתעצלים לבוא אף פ"א בשבוע להתחרט על פתחה של גיהנם, היינו סמוך למוצש"ק, לבכות ולהתחרט על עבר ולקבל להבא. אני תמה על ידידי וזאת לא עלתה בידו לקבוע עת למוסר לכה"פ פ"א בשבוע, לדעתי אני אשפוט בדבר מי שלא יעסוק במוסר כל השנה אין יוה"כ מכפר כי חרטה והקבלה ביום אחד מצער הוא ורק הסמיכות לגמור אחר יוה"כ כיון שהתחיל ביוה"כ, ובלי התבוננות המוסר בכל השנה מה חרטה?!

('חכמה ומוסר' ח"א; מחמת חשיבות המאמר הקדים לו מרן הסבא מאמר הכנה למאמר זה ולאחר המאמר הוסיף עליו עוד ג' מאמרים לבארו יותר!).

שמעוני ידידי את אשר אדבר. מצאתי במד"ר במגילת רות (פ"ו) מעשה נורא, אלישע בן אבוי' הוא "אחר" הנקרא בחגיגה, והובא שם בתוס' דף ט"ו בשם הירושלמי המעשה הזה. אבל ראיתי המעשה במד"ר והוא איום ונורא. אלישע בן אבוי' שאל את ר' מאיר: הפסוק "טוב אחרית דבר מראשיתו" (קהלת ז') - מה אתה אומר בזה? ואמר לו מה שאמר. א"ל אלישע בן אבוי': עקיבא רבך לא כך אמר "טוב אחרית דבר", אימתי "מראשיתו", אם הראשית טוב אז האחרית טוב. וכך הי' מעשה: אבוי' אבי הי' מגדולי הדור וכשבא למולגי - פי' למול אותי - קרא לכל גדולי ירושלים, וקרא לר"א ור' יהושע עמהם, וכשאכלו ושתו שרון אילין אמרין מזמורין ואילין אמרין אלפנתרין, פי', מזמורין של הבל; ואלפנתרין - שירים על דרך המשקל. אמר ר' אליעזר לר' יהושע אילין עסקין בדידהון - ואנן לית אנן עוסקין בדידן?! התחילו לעסוק בתורה, ומתורה לנביאים וכו' והיתה האש מלהטת סביבותי' כמו שניתנה התורה בסיני באש. אמר: הואיל וכן הוא גדול כחה של תורה - אם מתקיים לי הבן הזה הריני נותנו לתורה; והואיל שלא הייתה כוונת מחשבתו לש"ש, לכן לא נתקיימה בי תורתו. אלה הדברים של אלישע בן אבוי' לר' מאיר.

המעשה הזו מבהילה מאד מכמה וכמה פנים, אם כך קרה לאבוי' - שהי' מגדולי הדור בדורות הראשונים - מה נאמר אנחנו?! שנית, הכזאת יקרא שלא לש"ש? והבן היטב! שלישית, הלא כללא בדידנו: "לעולם יעסוק אדם בתורה ומצות אפילו שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה", וע"כ לומר, כי הלימוד שלא לשמה שיבוא אח"כ לשמה הוא טוב - ומעשה דאחר לא הי' באופן שיבוא אח"כ לשמה. ואם זה הוא שלא לשמה הלומד להיות איש בין אנשים, בוודאי אין שלא לשמה יותר מזה האיש אשר יש לו דרך לבוא לשמה, גם השלא לשמה הולך לטוב, מי שאין לו דרך לבוא לשמה הלא זה מעשה דאחר, ומכ"ש הוא מהתם, ק"ו בן ק"ו כמובן! ומעתה מה יעשה האדם אשר אין דרכו לשנות טבעו - בלי ספק יישאר על טבעו, ואדרבה כל יום ויום יתחזק הטבע; כי מי יכתש הטבע הלומד על מנת שיהי' איש בין אנשים?! וכמו בדורותינו רבו כמו רבו הקנאה, התאוה והכבוד - איך נקוה לבוא ל'לשמה' זמן אחד בימי חיינו?!

תרופה אחת מצאנו לזה - 'לימוד המוסר': להתחרט על חסרונות האדם, ולהשתוקק מאוד לתקן החסרונות, זהו דרך אשר יכול להיות תקוה שיבוא ל'לשמה בימי חיינו! האות והמופת אשר יבחין אם פעולותיו לש"ש - או רק לקנות שם בין אנשים ולהיות איש בין אנשים הוא זה: אם רק יעשה מה שאחרים עושים, אמנם מי שהוא עוסק בדברים טובים שאחרים אינם עוסקים - זה אות גמור שפעולותיו בחשבון צדק, לעשות טוב בשביל שהוא טוב. דעת לנבון נקל כי לימוד המוסר שהוא הכרחי מצד עצמו - זו אות הוא לאדם שפעולותיו לא לעבוד חומר עכור בשר ודם, אבל רק לבקש טוב לעצמו; כי מלימוד המוסר לא יתכבד בין הבריות - וע"כ מעטו מבקשיו.

”דביקות במציאות אמת – כהכנה למשפט”

הגה”צ רבי אליהו אליעזר דסלר זצ”ל

מחלת ה'אנכי' ותיקונו

ענין מחלת חולי הרוח, אינו חולי השכל; אלא עניינו הוא חולי ה'אנכי' של האדם.

ביאור הדברים: ענין החיים - היינו ש'האנכי' חי; פ'י' ש'האנכי' דבוק לעניין אשר בהתדבקותו אליו הוא מהווה את ההווה הקרויה חיים.

כאשר ה'אנכי' דבוק למציאות - חיינו מציאותיים. אבל כאשר ידבק ה'אנכי' בדמיון - אין הווית חיי אלא בדמיון; והיינו שיגעון!

מעשה באשה אחת שמת בנה יחידה בקטנותו, ויצאה מדעתה, ולא היו חיה חיים. עד שבא אחד והביא לפניו סחבות וסמרטוטים בדמות בנה, ונהגה בכובה זו כמנהגה עם ילדה, ובדמיונה היה שהוא חי - ומחמת זה חזרה לתפקד כאחד האדם.

אשה זו דבקה בדמיון - וכן הם חיה; כי אף שחיה חיים אשר בהם יש לה ההרגשה שילדה חי, ושמחה בזה - אבל אין חייה ואין שמחתה אלא דמיון. ולפי דעת כל אדם מוטב היה לה להצטער בצער אבלה האמיתי כל ימיה, מלהשתגע בהתדבקה בחיי דמיון, למרות שעי"ז היא יכולה לתפקד כאחד האדם.

וכן הוא גם ברוחניות: שכפי מה שישתנה העניין שהאדם דבוק בו - כן ישתנה מהות ה'אנכי' שבו!

האדם הדבוק ברוחניות - בנשמה, הוויית חיי הוא רוחניות. נמצא שעצמותו - אנכיותו - הוא הנשמה.

ואילו הדבק בנפש החיונית - הבהמית, חי הוא בבהמיות. נמצא שהנפש הבהמית היא ה'אנכי' שלו!

טמטום הלב באדם - פירושו שאנכיותו הוא הנפש הבהמית (-כח הגוף), ונשמתו נעשית נכרית לו!

מי שנשמתו נעשית לאנכי שלו, וגופו נכרי לו - הרי הוא כהלל שאמר (ויק"ר לד, ג) כשרחץ את גופו, שעושה גמילות חסד עם העלובותא - עם הגוף אשר לנכרי יחשב לו; ורק בתורת גמ"ח יטפל בו.

גם בקצת טמטום - בקצת שייכות לגשמיות, ואפילו המוכרח ביותר, כבר נעשה האדם בן העולם התחתון; ואומר: "נשמה שנתת בי" - כלומר שאין הנשמה עצמיותו אלא כנוכרית שנתונה בו! (ע"פ ספר ה'תיא' פכ"ט).

ומעתה, מה שם יקרא למצבנו? אשר ה'אנכי' שלנו דבוק לגשמיות - לדמיון, ואשר כל הוויית חיינו הוא בדמיון זה. האם אין זה 'חולי הרוח'!?

אנו עומדים בחודש 'אלול' - זמן קצר לפני המשפט, שידונו אותו דיני נפשות; ומ"מ אנו חיים בדביקות לדמיונות שקר - האם אין זה 'חולי רוח'?

ומהי העצה לרפואת מחלה זו?

חולה רוח גשמי, רפואתו - ע"י הלם וזעזוע חזק, אשר זה מנתקו ומוציאו מחיי הדמיון שלו, ומעוררו שוב לחיים מציאותיים.

וכן הוא ג"כ בחולה הרוחני, אשר קבע את עצמו לענייני העוה"ז המדומים; רפואתו - זעזוע פנימי עמוק, אשר ינתקו מדביקותו בדמיון ויעוררו לדבק עצמו ברוחניות.

האמצעי לזה הוא לימוד מוסר פנימי עם עצמו - אשר יעורר ויזעזע את פנימיותו, ויבקע את טמטום לבו, אשר ע"י כך ינתק מדמיונותיו ודביקותו בתמות העוה"ז; ואז יפתח לבו לתשובה אמיתית ולדביקות ברוחניות!

וע"ז נאמר (תהילים נא, ט): "לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה" - ע"י התעוררות חזקה ופנימית שוברים את עולם הדמיון שבו האדם חי. וזהו 'לב נשבר ונדכה' - שנותן תקווה לשינוי ערכין, ולכן אלוקים לא תבזה!

הכנה פנימית לראש השנה

אמרו חז"ל (ר"ה לב): "בראש השנה ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניו". 'ספרי מתים' - היינו שמעתי קרויים 'מתים' אף שעדיין בן החיים הם. כמו שאמרו ז"ל (ברכות יח): "רשעים בחייהם קרויים מתים". הם קרויים כך ע"פ האמת, יען שבתוכם מתים הם. היינו כי יש חיים שהם מיתה, פ'י' חיים של דמיון שאינם מציאות; והם נחשבים מיתה - משום דגדר מיתה פירושו פירוד מן המציאות ונשאר העדר. ורק בעוה"ז קוראים לפירוד מן הגוף 'מיתה'; אבל זהו ע"ד השאלה.

[ובהרחבת הדברים: אשר פשיטת לבוש הגוף נקראת בתורה "מיתה", היינו ע"ד 'דברה תורה כלשון בני אדם', פ'י' שבעולם התחתון הגופני צריך להשתמש בצירי ע"פ מושגי הגוף - כי רק בהשתמש בצירי תחתונים אפשר לפעול על הפנים.

מספרים, שהפראים כשראו את קולומבוס ואנשיו לראשונה לבושי בגדים, חשבו שהם ובגדיהם חד גופא. ואח"כ כשראו פושטים בגדיהם, חשבו דהיינו מיתתם - שהרי גופם נופל לחלקים. כך ממש אנחנו, הפראים בעלי השקפות מגושמות, חושבים שכאשר יפשוט האדם את גופו מעליו הוא מת ומתבטלים חיי.

כי ביום אכלך ממנו (-מעץ הדעת) מות תמות" (בראשית ב, יז) - פ'י' מיתה

רוחנית, דהיינו חסרון בשלמותו. ומזה יוצא בהכרח לפשוט את לבוש הגוף ג"כ, שבהסרון בחיים במציאות ממילא גם הגוף מחוסר וגס, ולא יוכל להתעלות עם התעלות הנפש כל כך, עד כדי שלא יצטרך לפשוטו כלל בהזדכך הנפש בחיים אמיתיים. והראיה לזה, שהרי מיום אכלו מעץ הדעת עדיין היה אדם הראשון בעוה"ז (-נפשו לבוש בגופו) 930 שנה!

"יעקב אבינו לא מת. וכי לחינם ספרו ספדיא וחנטו חנטיא? קרא קא אמינא מה בניו בחיים אף הוא בחיים" (תענית ה:). מיתה אליבא דאמת היינו חיסרון; וכל שיש שלמות לא שייך חסרון. וכיון דשלמותו של יעקב גמורה, עד שאפילו בבחינת בניו אין שום נקודת חיסרון - היינו 'לא מת'!

אבל "צדיקים", שיש בהם מציאות רוחנית נצחית: "אפילו במיתתם" ע"פ לשון משפט בני העוה"ז, דהיינו אפילו בהפרדס מהגוף - "קרויים חיים" (ברכות יח:); שהרי דבקים אל המציאות האמיתית.

כשנסתכל באנוכיותו, נמצא, כי ענין האנוכיות מתבטא ראשית כל בעניין הרצון: 'אני רוצה'! ואם גם יש שיאמר: 'אני עושה' - אבל הרי העשייה תולדת הרצון; כאמרם ז"ל (רש"י במדבר טו, לט): "הלב חומד וכלי המעשה גומרין". וא"כ מי שרצונו ושאפתו לעניין רוחני ממש - הריהו 'חי'! ואשר רצונם ודבריהם הבל ודמיון שאינם מציאות - הם 'מתים'! כי הם נפרדים מן המציאות, ודבקים בהעדר שאין בו ממש. וא"כ, הרי הם בתוכם העדר; והיינו מיתה וכן"ל.

שאיפות האדם נשאים לאחר המיתה

וזאת עלינו לדעת: כי אין מיתה הגוף משנה בעצם את מצבו הפנימי של האדם! ומי שליבו שאף לדבר הבל ודמיון, אז גם בהפרד נפשו מגופו - לא יפרדו השאיפה והדמיון ממנו, ועדיין יהיה דבק הוא בשאיפה ההיא; כי הרי השאיפה היא מהותו ולא יפרד ממנה! אמנם, כאשר לא יוכל למלאות אז השאיפה ההיא, הרי הוא אומלל וסובל הרבה ממניעת חסרון מילוי השאיפה, וככה הוא יישאר רעב ממש לעד ולעולמי עולמים, עד שיתוקן!

וכן שנינו במסכת ברכות (יח:), שהרוחות התעניינו לדעת מאחורי הפרגוד מה נגזר על העולם בענייני הגשמיות; וכן מובא שם על אחת שביקשה מסרק. ויותר מזה, שאותה הרוח שהייתה קבורה במחצלת של קנים, נתביישה מזה. והרי, שהרגשות הכבוד נשארו ממש כבעולם הזה.

ורבי יונתן אייבשיץ ז"ל כתב ב'יערות דבש' (ח"א דרוש טז), שמה שנחלקו (בגמרא שם) אם המתים יודעים מהעולם הזה או לא - אלו ואלו דברי אלוקים חיים - כי אלה שנשארים אחרי מותם במדרגת העולם הזה, יודעים ומתעניינים בו. משא"כ אלה שהם בעלי מדריגה רוחנית - אינם יודעים מאומה מהעולם הזה, כי שוב אינם מתעניינים בנעשה בו.

וע"פ זה מבאר שם את דברי המדרש ('איכה רבתי' פתיחה כד, ואחרים הדומים לזה), שהוצרך ירמיהו הנביא לעורר את האבות הקדושים להתפלל על ישראל: כי לפי רום מדרגתם רק התוכן הרוחני היה מציאות אצלם - ולא תתכן להם ידיעה מהנעשה בעולם הזה, ידיעת הדמיון!

מהותו של כף הקלע

'רעבון' זה של הרשעים לתאוות אפילו לאחר מותם, ידחפם לחפש אחריהן מקצה העולם ועד קצהו - וזהו גדר עונש "כף הקלע"; כמוזכר בספרים הקדושים (ע"י ביאור הגר"א משלי ה כג). כי הלא: "הוא שטן, הוא יצר הרע, הוא מלאך המוות" (בבא בתרא טז), והסתת היצר, וקטרוג, ועונש - היינו הך! כמו שכתוב ב'צידה לדרך'. וכן כתב הגר"ח מוולוז'ין (נפה"ח שער א' פ"ב) שעונש שמים והחטא אחד הם. פירושו: שכח הטומאה שנוצר בקרב החוטא ע"י החטא, הוא עצמו הכח המעניש את האדם.

וידוע, שרק אחר עונש 'כף הקלע' מגיע החוטא למדרגת עונש גיהנם. וכבר כתב הגר"ח מקלם זצ"ל: "הלואי ויזכה החוטא לגיהנם!" פירושו: כי גיהנם ענינו חרטה ובידור - כמו שאמרו ז"ל (ב"ב עד). בבלועי דקרח, שצועקים: "משה אמת ותורתו אמת והם בדאים", ועי"ז בא לבסוף לידי תיקון.

אך 'כף הקלע' היא גלות נוראה, של חיפוש אחרי מה שאי אפשר למצוא שם; שמלאכי החבלה - שהם התאוות עצמן וכח הטומאה שבהן, לא יתנו מנוח לנפש הרשע, אלא ירצוהו הלאה והלאה וכן"ל. וכבר יחשב לו לכעין מדריגה אם ירשוהו להכניס את עצמו על דרך גלגול באבן דומם: פ'י' שיעשה כדומם וישכח את תאוותו לרגע. ובכף הקלע עצמה אין תיקון - אלא שאורך הזמן משכח לאט לאט; כי הנפשות הדבוקות לתאוות העולם הזה נשארים אצלן בתוקפן כל גורי העולם הזה.

"דביקות במציאות אמת - כהונה למשפט" - המשך

נקראים חיים". כי פרושו: 'במיתתם' - בשעה שהם בקטנות דמוחין; 'קרויים חיים' - עדיין תוכנם חי, כי מתביישים ומוכנים לתשובה! והנה אף שהתשובה היא מציאות חדשה - שורשה הוא במה שהיה בליבו בשעת גדלות דמוחין ואשר 'השיבה אל לבו'; וזוהי באה אח"כ הבושה כשיורד אל הקטנות. כי זה אשר נרשם בליבו בשעת גדלות שלו; זהו שיורד עמו גם בקטנות - ובו הוא קם לתחיית התשובה: כעין אמרם ז"ל (ויק"ר יח, א): שצצם קטן מן השדרה נשאר קיים במת שממנו מתחילה תחיית המתים.

ואמרו ז"ל ('תנחומא' כי תשא, ב): "בא וראה חיבתם של ישראל שעבירותיהם מביאין לידי מעלות גדולות... את מוצא כששלח יעקב את יוסף אצל אחיו כיוון שראו אותו ויאמרו איש אל אחיו וגו' לכו ונהרגו, השליכוהו לבור, אמרו נאכל ונשתה ואח"כ נעלה ונהרגנו, אכלו ושתו באו לברך, אמר להם יהודה אנו מבקשים להרוג נפש ונברך לאלקינו? אין אנו מברכים אלא מנאצים, על זה נאמר ובוצע ברך נאך ד'. לכו ונמכרונו לישמעאלים וכו'. וישבו לאכול לחם - אמר ר' יהודה בר שלום: ישיבה אחת שישבו השבטים בעצה אחת למכור את יוסף, כלכלה את העולם שבע שנים בשני רעבון. אם עבירותיהם כלכלו והעמידו את העולם - זכותיהן על אחת כמה וכמה... מי גרם לשבטים בפרשת שקלים שיתנו כופר נפשותיהם - מעשה העגל. ואם חטאה גדולה שעשו, גרמה למצווה ולזכות - מצוות שהם עושים על אחת כמה וכמה!"

"בא וראה חיבתם של ישראל!" - ענין חיבה זו היא אשר הזכרנו לעיל, שכבר קודם שחטאו היה מוכן בליבם המקור לתשובתם; והיא הבושה המעכבת בפני החטא. וזהו גם גדר "עבירות נעשין לו כזכויות" (יומא פו): בבחינת: 'ממת ומחיה ומצמיח ישועה'. וכבר פירש ר' ירוחם ז"ל (דע"ת ח"ב עמ' ס), שהצמחת ישועת התחייה היא ע"י המיתה עצמה - כמו הגרעין שבארץ, שרקבנו וביטולו מצמיחים את הצמח החדש. והיינו: "ממכה עצמה מתקן רטיה"!

והנה על כל עבירה עלינו לדאוג הרבה, ומכל שכן על עבירה גדולה; אך על חסרון 'השבה אל הלב' יש לדאוג עוד יותר - כי זה מבטל מאתנו גם את שורש התיקון ח"ו!

הסכנה בידיעה ללא השבה ללב

נמצא שרק עצה אחת בידינו להכין את עצמנו לראש השנה: 'מוסר עם השבה ללב' - התעוררות המביאה למעשה דווקא! ובלא זה, אדרבא, מקלקל עוד יותר. כי בזה שאיננו מביאים את מחשבתו לידי קיום, מגביר הוא את היצר; כי ע"י זה ניתנת לו רשות לנסותו ולהסיתו יותר! כמו שכתב ב'פרי הארץ' (פרשת נשא) בטעם מה שאמרו (סוטה ב.): "כל הרואה סוטה בקלקולה יזיר את עצמו מן היין" - כי מחשבת מוסר בעלמא בלי ביצועה למעשה, רק תגביר את קלקולו. והיינו, גם שמגדיל את הקטרוג עליו, כמו שהבאנו לעיל בשם ה'צידה לדרך': שהסתת היצר וקטרוג השטן היינו הך. וכבר אמרו, שמוטב לרשע שישן בראש השנה מאשר ישב בטל; כי היותו יושב בטל כשעל ראשו מרחפת סכנת המשפט - מעורר עליו את המקטרג!

ואם כן, זה אשר איננו עוסק ב'השבה אל הלב', ומסתפק רק במחשבה והתפעלות חיצונית - מי יודע אם תקנתו - תפילתו - לא תהא קלקלתו ח"ו! וכל תוכן ראש השנה הוא ב'השבה אל הלב':

מלכויות - קבלת עול מלכות שמים בלב.
זיכרונות - לבקש שלא תאבד שארית הנימה האחרונה של זכות אשר אפשר שתמצא לנו; וזאת נשיג - מידה כנגד מידה - אם נקבע בנו כמציאות שלא תשכח מלבנו את שארית הרוחניות שזכינו לה. והיינו: רק כשנשאף בלב לעלות במדרגות הרוחניות.

ושופרות - התעוררות פנימית, התעוררות הלב (ע"י להלן עמ' קסו). הרי שכל אלה שייכים רק בהשבה אל הלב.

והנה כתב האר"י, דמלכויות וזכרונות ושופרות היינו נר"ן - ומוכן הוא שכולם הם ד'נפש'; וא"כ, בהכרת הלב תלויין!
אין לנו לבוא לפני הקב"ה בדמיונות של הבל. הבה נבוא לפניו בהכנעה אמיתית, בבושה עמוקה, מתוך גילוי שורש המציאות הרוחנית בלב - שהיא ה'השבה אל הלב' האמתית!

(מכתב מ'אליהו' אלול ור"ה - עמ' סד-עג)

מצד שני, על אלה הדבוקים בחייהם בתוכן הרוחני האמיתי, אמר הכתוב (משלי ח, כא): "להנחיל אוהבי יש" - ואין היש הזה אלא במ בעצמם: כי בהיותם רוחניים ימצאו את מהותם הרוחנית שהיא היש. והיש הזה כולל הכל, וכל שורשי העולם הבא שלהם נמצאים בתוך עצמם, ואינם שואפים לדברים אחרים זולתם, ולכן שמחים הם בחלקם.

כל אדם שרצונו למה שהוא חוץ ממנו, זה לאות שאבד 'עצמו' ממנו, כי הרי איננו עוד עם עצמו: "אם אין אני לי מי לי" (אבות א, יד). כי דבר אשר חוץ מאתנו לא ידבק אלינו בשום אופן להיות מציאות בנו. ולא עוד אלא שמאבד האדם ע"י זה את תוכנו האמיתי; כאמרם ז"ל: "כל הנותן עיניו במה שאינו שלו - מה שמבקש אין נותנים לו, ומה שבידו נוטלים הימנו" (סוטה ט).

וגם השואף לתקן אחרים מבלי שתצא שאיפה זו מ'עצמו' המתוקן - פי' משאיפה לחסד, הרי זה חי בדמיון, ולכן גם אינו יכול להשפיע עליהם, כי רק אשר יצא מן הלב - פי' מן המציאות, יפעל על לב האחרים!

ההבחנה בין בינוני לרשע

"ספר של צדיקים גמורים" - היינו לאותם שבאים לראש השנה עם תשובתם: זהו גדר של ספרי חיים. "ספרי מתים" - הם לרשעים הגמורים שלפי המצב שיצרו בבחירתם אינם שייכים לתשובה על פי משפט בית דין של מעלה. ו'לבינונים' - אלו שמתחלפים והולכים מגדלות לקטנות, ממצב של מציאות למצב של דמיון ('ע"פ ספר ה'תניא' פי"ב), כשבילים יש עשרת ימי תשובה. אמנם, גם לרשע - שנחשב כמת, גם לו יש גדר של גדלות וקטנות, אך בכל זאת מוגדר רשע, כי גדלותו במחשבה לבד; מה שאין כן קטנותו היא בלב, והיא מציאות אצלו. ולעומת זאת בבינוני, שתייהן בלב ושתיהן בשאיפה פנימית - אלא שחולפות הן זו אחר זו, פעם ככה ופעם ככה.

ההבחנה בין דרגת בינוני לרשע היא פשוטה מאד: כי מי שיש בו סתירה בשאיפותיו הפנימיות - הוא מרגיש בושה עמוקה מאד כשחוטא. מה שאין כן הרשע, אינו מרגיש בושה - מאחר שסתירתו רק בחיצוניות. ובוהי יכיר האדם ברור את מדרגותיו; ואוי לו אם בוש לא יבוש!

ויש אשר ידמה האדם שמתבייש - אבל אין זה אלא שבשכלו יודע שצריך להתבייש; אבל ידיעה בלי הרגשת הלב נחשבת כאין וכאפס!

וזהו מה שאמרו ז"ל ('תנחומא' כי תשא, ו): "וישלה ירבעם את ידו מעל המזבח לאמר תפשהו ותביש ידו אשר שלח עליו ולא יכל להשיבה אליו וגו' וינין המלך ויאמר אל איש של האלהים חל נא את פני ה' אלוקיך והתפלל בעדי" (מלכים א' יג, ד-ו). תרין אמורין: חד אמר אלוקיך - ולא אלוקי. וחד אמר באיזה פנים קורא אותו אלוקי - עומד ומקריב לעבודה זרה וקורא אותו אלקי! אעפ"כ: "ויחל איש האלוקים את פני ה' ותשב יד המלך אליו ותהי כבראשונה": מה הוא כבראשונה? "אם תכתוש את האויל במכתש וגו' לא תסור מעליו אולתו" מה בראשונה עומד ומקריב לעבודה זרה - אף בשניה כן.

לחד מאן דאמר, הרי התבייש ירבעם והרגיש את הסתירה שבין העבודה הזרה שלו, לאמירת "אלוקיך" - אלא שלא הועילה לו הבושה, כי מיד אח"כ המשך להקריב לעבודה זרה: והרי זו דוגמה מה מועילה הבושה בידיעת השכל לבד מבלי רושם בלב!

ואמר ר' ירוחם הלוי ז"ל ממיר: "אם עבר אדם עבירה ואעפ"כ הולך ועושה מצווה מיד אח"כ ולא מרגיש בושה בליבו - זה לאות על שפלות מדרגתו! כי אילו היה 'פנימי' קצת, הרי עליו להתבייש לבוא בתפילה או במצווה לפני הקב"ה כשזו עתה הכעיסו".

הדרך לתשובה - השבה אל הלב

ואין ישוב הרשע שגדלותו במחשבה בלבד - להיות בינוני שגדלותו בליבו? עצה אחת לזה: להשיב אל ליבו גדלות המוחין שבמחשבתו!

סגולת כח ה'השבה אל הלב' קנין היא לישראל לבד: ע"י תנחומא (ריש נצבים): "ואם תאמר מפני מה העכו"ם נתחייבו כליה ואנו קיימים? לפי שבשעה שבאים עליהם יסורים מבעטים בהם, ואין מזכירים שמו של הקב"ה. אבל ישראל כשהיסורים באים עליהם, הן נכנעים ומתפללים; לפיכך אמר להם הקב"ה... הן מעמידות אתכם". בחינת: 'נכנעים ומתפללים' - היינו גדר 'השבה אל הלב', שהידיעות החיצוניות תתפכנה למציאות בתוך האדם.

וכשמשיב האדם את האמת לליבו, ומרגיש ב'סתירה' שבו, ומתבייש בכל ליבו - הרי הוא יוצר בנפשו מציאות חדשה - חיים חדשים! והיינו מה שכתוב בספרים הקדושים (ע"י 'עזרת דבש' ח"א דרוש א') ש'תשובה היא גדר תחיית המתים'!

ובזה מתבאר בבחינת תוכנית פנימית מאמרם ז"ל: ש'צדיקים אפילו במיתתם

הכל בסיבה ומסובב - במה לזכות בדין

מרון הגה"צ רבי ירוחם הלוי ממיר זצוקללה"ה

בארנו לעיל (מאמר נז), שכל הבריאה הוטבעה על דרך 'סיבה ומסובב'. וכלל זה הנהו בין בדברים גשמיים ובין בדברים רוחניים: אדם זורע וקוצר, הזריעה מסבבת הקצירה, וכן התבואה מסובבת מהזריעה. וכן כשאדם חושב ומתגלים לו חידושים, סיבת הגילויים היא המחשבה, והוא כאילו שהסיבה מכרחת את המסובב ממנה. אבל באמת, הרי אין לאדם שייכות כלל במסובב: אדם זורע סאה, וקוצר ג' מאות סאין - איזו שייכות יש לו בתולדה זו? ודאי שאין זה כי אם: "כך רצה הקדוש ברוך הוא" - כמו הסיבה עצמה. "ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה וזכרת את ה' אל' כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל" (דברים ח, יז), ותרגומו: "עצה למיקני ניכסין" - הרי שגם העצה היא רק "כך רצה הקדוש ברוך הוא"; וא"כ, לכאורה, מה שייך לקרוא לזה בשם 'סיבה ומסובב'?

והמתבאר בזה, ש'סיבה' זהו עניין: "והארץ נתן לבני אדם" (תהלים קטו) - שהבורא ית' הטביע ברצונו בהבריאה ענין 'סיבה', שכאשר תהי' הסיבה - כאילו שבהכרח ישיג האדם את התולדה. וכמו שבעניינים הגשמיים מובן לכל שהסובב מוסב מהסיבה, והסיבה כאילו שמכרחת את המסובב - כן הוא גם בעניינים הרוחניים כמו שבארנו; שגם שם מהלך הדברים הוא ע"ז.

ולמשל ענין הנבואה, הרי פשוט שנבואה אינה כ"א: "סוד ה' ליראיו" (שם כה, ד) - שאינה כ"א מתנת ה'. ואעפ"כ כתב הרמב"ם (פ"ט מה' יסוה"ת) דרך להשגת הנבואה - כאילו שהמכין עצמו לנבואה מוכרח להתנבא; וא"כ גם לנבואה יש סיבה המכרחת לנבואה. וכן בכל הדברים הרוחניים, כמו שמצינו בעניין הנסים, שאמר הכ': "נטה את ירך על הים ובקעהו" (שמות יד, טו) - הלא ודאי שבקיעת הים הוא נס, למעלה מן הטבע, שאין בזה לאדם שום שייכות; ואעפ"כ הוצרך משה לנטות ידו - ובלי נטיית היד לא הי' הים מתבקע, וכאילו שנטיית ידו של משה הכריחה קריעת הים, שהיא "סיבה" להתבקעות הים; שכך רצה הקדוש ברוך הוא להטביע ענין "סיבה" שהיא מכרחת להמסובב, ובלי הסיבה שגם היא אינה אלא מתנת אל' לא יושג המסובב.

וכן הוא בכל הדברים בין הרוחניים ובין הגשמיים: "הסיבה" היא בגדר "נטה את ירך על הים" - והיא מסבבת התבקעותו. וכלל זה הוא באמת בכל עבודת האדם, שהוא על דרך סיבה ומסובב. "פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם פתח כפתחו של אולם" (שהש"ר פ"ה) - לכאורה איזה שייכות יש ל"חודו של מחט" עם "פתחו של אולם"? ! ואלא שהוא ע"ד הכלל של "סיבה ומסובב"; עבודת האדם, ה"חודו של מחט", היא הסיבה המסבבת ומכריחה לפתחו של אולם. וכו' ~ ~ ~

ראש השנה, יום הדין - במה יזכה בו האדם? לכאורה, הרי כל זה הוא רק סייעתא דשמיא - ובמה יזכה האדם דרכו? אבל כיון שבארנו שכלל דבר יש 'סיבה' - א"כ גם לזכות ביום הדין יש סיבה המסבבת לזה. וכשיכוין האדם את ה'סיבה' - מוכרח לזכות בדין! והנה, מצד אחד, באמת שמחה גדולה לנו מיסוד זה; אבל מאידך גיסא, הרי לפי זה על האדם לידע ולכוין הסיבה - ואם לא יכוין לה לא ישיג כלום! וכו' ואם כן, הרי צריך לידע ה'סיבה' ה'מסבבת' לזכות בדין!

ועיין ב'אור ישראל' במכתבים סי' ז' שמדבר בזה וכתב: "כל הדברים שבעולם מורכבים וכו' מסיבה ומסובב וכו', עתה נשוב ונראה מה תהי' סיבה הראשונה שיתעורר האדם לפקח על מעשיו ולהתבונן במוסר בחודש אלול וכו', רבותינו הקדמונים חרדו על הדבר, וסמכו על פדר"א והתקינו לתקוע שופר באלול וכו' הדבר הזה תקיעת השופר הייתה סיבה הראשונה לאדם השקוע מבית ומחוץ בעבודתו ית' ש' וסיבה קלה תעוררהו וכו' אבל מה נאמר ונדבר וכו', וכאשר ילך האדם אל 'בית המוסר' - היא סיבה גדולה ונוראה וכו' אשר בידה להוציא מסובבים קשים וכבדים. הוא מאמר חז"ל (סוכה נב:): "אם פגע בך מנוול זה משכהו לבית המדרש" - בתי מדרש שונים יש לפעמים: בהמ"ד זה עסקו בעניינים השייכים למו"מ באמונה; בהמ"ד אחר עסקו בעניינים וכו' ובכל פרט אשר יפגע המנוול באדם - ילך לבהמ"ד השייך לפרט הלזה. ולזאת נצרך ללימוד המוסרי הנדרשת מאד באלול,

ובמה לזכות? רק במלכויות, כי זוהי כל עבודת האדם בחודש אלול - ההכנה לר"ה. חז"ל תיקנו שופר בכל חדש אלול, כי השופר הוא מהסיבות המסבבות לזכות ליום הדין. ועיין בספר 'יסוד ושורש העבודה' שכ' התעוררות מיוחדת לכל יום ויום של חדש אלול. ומכאן ראינו מהו 'יום' של אלול - דכל יום ויום הוא הכנה ליום הדין!

'לימוד המוסר', שהוא לעורר נפש האדם; שהוא לימוד משפט ושכר ועונש - היא הסיבה לזכות בה ביום הדין! ולכן, הלומד 'משפט' - שמכוין את ה'סיבה', מובטח לו שיזכה בדין, דכן הוטבעה הבריאה כלה, שכשעושים הסיבה הנכונה מובטח שיצא המסובב: "אמרו לפני מלכויות שתמליכוני עליכם וכו' - כדי שיעלה זיכרוכם לפני לטובה!"

(דעת חכמה ומוסר' ח"א).